

Araştırma Makalesi

Osmanlı Doğu Sınırında Bir Ticaret Bölgesi: 19. Yüzyıl Sonlarında Şemdinan'da Tütün Üretimi ve Satışı*

Emine Şahin*

(ORCID: 0000-0002-8201-0776)

Makale Gönderim Tarihi

18.04.2024

Makale Kabul Tarihi

26.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Şahin, E., "Osmanlı Doğu Sınırında Bir Ticaret Bölgesi: 19. Yüzyıl Sonlarında Şemdinan'da Tütün Üretimi ve Satışı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1476-1499.

APA: Şahin, E. (2024). Osmanlı Doğu Sınırında Bir Ticaret Bölgesi: 19. Yüzyıl Sonlarında Şemdinan'da Tütün Üretimi ve Satışı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1476-1499.

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda tütün kısa zamanda rağbet edilen bir tarım ürünü haline gelmiş ve devletin en önemli gelir kalemlerinden birini teşkil etmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı'sında tütün üretimi yapılan yerlerden bir tanesi İran'a komşu olan ve Hakkâri sancağına bağlı Şemdinan kazası olmuştur. Bölgede yetiştirilen tütün, iklime uygun, güzel kokusu ve geniş yapraklı olmasından dolayı kendine özgü yapısıyla bilinen Şemdinan tütünüdür. Şemdinan tütününün vergisi ise Reji İdaresi'nin görevlileri tarafından toplanmış ve vergiyi ödemeyi reddedip karşı çıkanlar Osmanlı idaresine şikâyet edilmişlerdir. Buna karşılık Reji yetkililerinin bazı uygulamaları bölgede tepkiyle

* Bu makale 2023 yılında Artvin'de düzenlenen Mehmet Genç Anısına Osmanlı Tarihi Sempozyumu'nda "19. Yüzyıl Osmanlı Doğu Sınırında Bir Ticaret Bölgesi: Şemdinan'da Tütün Üretimi ve Satışı" başlığıyla sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, eminesahin@duzce.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Düzce University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

karşlanmış ve kimi zaman görevliler ile Şemdinan'daki duhan mültezimi aileler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Ayrıca tütünler Şemdinan'a sınır olan İran'daki alıcılara götürülürken aksamalar yaşanmış ve ticaret kervanlarının geçtiği yerlerdeki bazı aşiretler Şemdinanlı tüccarların mallarına el koymuştur. Bu çalışma Osmanlı arşiv materyallerinden yola çıkarak 19. yüzyılda Şemdinan'daki tütün üretimi ve ticaretinin bölge üzerindeki sosyal ve ekonomik dengeleri nasıl etkilediğini anlatmaktadır. Ayrıca Osmanlı'nın önemli bir gelir kaynağı olan tütünün bir sınır bölgesinde meydana getirdiği hareketlilik üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hakkari, Şemdinan, Tütün, Reji, Şeyh Sıddık.

A Trade Region on the Ottoman Eastern Frontier: Late 19th Century Tobacco Production and Sales in Shamdinan

Abstract

In the Ottoman Empire, tobacco quickly became a popular agricultural product and constituted one of the most important income items of the state. In the 19th century Ottoman Empire, one of the places where tobacco was produced was the Shamdinan district of Hakkari sanjak, which was neighboring Iran. The tobacco grown in the region is Şemdinan tobacco, which is known for its distinctive structure due to its climate, fragrance and large leaves. The tax on Shamdinan tobacco was collected by the officials of the Reji Administration and those who refused to pay the tax and tried to sell it illegally were reported to the Ottoman administration. On the other hand, some of the practices of the Reji officials were met with reactions in the region and sometimes there were conflicts between the officials and the tobacco growing families in Shamdinan. In addition, there were disruptions in the transportation of tobacco to buyers in Iran, which bordered Shamdinan, and the goods of Shamdinan merchants were confiscated. This study draws on Ottoman archival materials to explain how tobacco production and trade in Shamdinan affected the socio-economic balance in the region in the 19th century. It also emphasizes the mobility of tobacco, an important source of income for the Ottoman Empire, in a border region.

Keywords: Hakkari, Shamdinan, Tobacco, Reji, Sheikh Siddiq.

Giriş

Amerika kıtasının keşfedilmesiyle birlikte bulunan tütün kısa süre içerisinde Avrupa'daki pek çok ülkeye gönderilerek kullanımına başlanmıştır. Tütünün Osmanlı İmparatorluğu'na girişinin ise 1570'ler olduğu düşünülmektedir. I. Ahmed döneminden itibaren üretiminin, ticaretinin ve tüketiminin yapılması yasaklanmış olmasına rağmen 1604-1606 yılları arasında tütün ekimine başlanmış olduğu bilinmektedir.

Tütünün yetiştirildiği en önemli merkezlerden bir tanesi ise Doğu Anadolu bölgesi olmuştur.¹ 17. yüzyıldan itibaren ekimi yapılan tütün, kısa zamanda rağbet edilen bir tarım ürünü haline gelmiş ve ticareti yapılmıştır. Osmanlı'da ekonomik açıdan önemli bir konuma yükselen tütün üretiminin denetiminin, sevkiyatının, depolanmasının ve ticaretinin yapılabilmesi için pek çok kişi çalıştırılmış ve bu bağlamda geniş kitlelere istihdam sağlanan bir gelir kalemi meydana gelmiştir.²

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kontrolünde üretilen tütüne uygulanan vergilendirmelerden dolayı Osmanlı idaresi ve üreticiler arasında zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Tanzimat'la birlikte artan dış borçlar yeni ek vergilerin getirilmesine ve var olan tarifelerin yükseltilmesine neden oldu. Bu yüzden yaklaşık 150 yıldır tütüne uygulanan maktu vergi kaldırıldı ve diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi bir öşür vergisine tabi tutuldu. 17. yüzyıldan itibaren uygulanan ve artık gelenekselleşmiş olan vergi taifesinin Tanzimat'la değiştirilmesi çiftçinin tepkisine yol açtı. Nitekim ekonomide yaşanan dalgalanmalar, sürekli artan fiyatlar ve tütün mukataaları idaresinde yaşanan değişiklikler tütün tarımında kaçakçılığın artmasına neden oldu.³

19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise tütün üretimi ve vergisi Batılı devletlerin kontrol sahasına girmişti. Buna sebep olan amillerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun 93 Harbi'nde Rusya'yla girdiği mücadele sonrası yaşadığı toprak kayıpları ve 19. yüzyıl boyunca batılı devletlerden alınan dış borçların artması gelmiştir. Borçların düzenli ödenememesi Osmanlı'nın ekonomisine Avrupalı devletlerin doğrudan müdahalesini getirmiştir. 1881 yılında Osmanlı hükümetiyle alacaklıları arasında Muharrem Kararnamesi imzalanmış ve akabinde Osmanlı'nın

¹ Tütünün Osmanlı'ya girişi ve yaygınlaştırılmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlil (1600-1883)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

² Mustafa Dağ, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47 (2022), s. 162.

³ Tanzimat reformlarıyla öşüre ilaveten tütüne önce zeriyye resmi adıyla bir vergi uygulandı, ardından hums öşür ismiyle beşte bir oranında yeni bir vergi konuldu. Ayrıca Nisan 1875 yılında ise çıkarılan bir kanunla yarım dönümden az olmamak kaydıyla tütün üretimine izin verilmesi küçük çiftçileri oldukça zorladı. Yılmaz, *a.g.e.*, s. 129-130, 141.

borçlarının ödenmesine karşılık alacaklılar adına Düyûn-ı Umûmiye yönetimi kurulmuştu. Aralarında tütünün de bulunduğu altı gelir kaleminin kontrolü 20 Aralık 1881 tarihinde kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne devredilmişti. Bu yolla Avrupa sermayesine yatırım ve işletme imtiyazları verilmiş oldu. Dolayısıyla Osmanlı, 19. yüzyılın sonlarında sömürgecilik politikalarıyla uyumlu olarak özellikle mali anlamda Avrupalı devletlerin çekişme sahası oldu.⁴ Bu dönemden sonra Osmanlı ekonomisine Batılı sermaye şirketlerinin ve Avrupa bankerlerinin doğrudan müdahalesi gerçekleşmiş ve uluslararası ticaretin bir kısmı denetim altına alınmıştır.⁵

Mayıs 1883 tarihinde Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji İdaresi kurularak tütünün üretimi, ticareti ve tüketimi bir şirketin yönetimine girdi.⁶ Bu şirketin hissedarları arasında Osmanlı Bankası ile Viyana merkezli Credit Anstalt, Berlin merkezli S. Bleichröder Bank bulunmaktaydı.⁷ Reji İdaresi'ne devredilen ve belirli şartlara bağlanan tütün üretimi ve satışı bu yolla hem bir mali bağımlılık ortaya çıkarırken hem de ihracatın bazı noktalarda gelişmesini sağladı.

⁴ Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulması Osmanlı'nın borçlandığı Avrupalı devletlere güven vermekle birlikte faiz ve borç taksitlerinin ödeneceğine dair teminat da sağlamaktaydı. Donald C. Blaisdell, *Düyûn-ı Umumiyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınlar, İstanbul 2008, s. 112, 121; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyuş, YKY Yayınları, İstanbul 2002, s. 364-365; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 132-133. Altı gelir kalemi arasında tuz, dalyanlar, alkollü içecekler, ipek, tütün ve damga resmi yer almaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Hakan Sağlam, *Osmanlı Borç Yönetimi Düyûn-ı Umumiyye*, c. 1-4, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2001-2007; Faruk Yılmaz, *Hukukî, İktisadi-Mali Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyûn-u Umûmiye-i Osmaniye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

⁵ Donald Quataert, Osmanlı topraklarında uluslararası kontrolün büyümesinin, Avrupa sermayesiyle çalışan tesislerin artmasının ve vergilerin bir kısmının yabancı idarelere ödenmesinin halk nazarında imparatorluğun otoritesinin zayıfladığına işaret ettiğini iddia etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 118-121.

⁶ Blaisdell, *a.g.e.*, s. 127. İnhisar-ı Duhan Nizamnamesi hazırlanıp tütün üreticilerin şirketle ilişkilerini düzenleyici bazı kanunlar konularak üreticinin ve şirketin karşılıklı hak ve yükümlülükleri belirlenmiştir. Dağ, *a.g.m.*, s. 163-164. Reji İdaresi'nin şartnamesinin tam metni için bkz. Sağlam, *Osmanlı Borç Yönetimi*, c. 3, s. 163-179.

⁷ Mehmet Hakan Sağlam, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rüsum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 164-165.

Bunun yanı sıra Reji'nin piyasayı belirlemesi bazı sorunları da beraberinde getirdi. İmparatorluk içerisinde tütün ticaretinde ve işletmesinde yetkili olan şirketin tütün fiyatlarını düşük tutması üreticilerin şikayet etmesine sebep olmaktaydı.⁸ Ayrıca hem Reji'nin tütünü üreticilerden daha düşük fiyatla alıp halkın alım gücünden daha yüksek fiyat karşılığında satması hem de ağır vergilendirme çiftçinin bir kısmının ürünlerini kaçakçılara satmasına neden oldu.⁹

Osmanlı topraklarında en değerli tütünlerin üretildiği yerlerden biri İran'a komşu olan Hakkari sancağına bağlı Şemdinan kazası olmuştur. Ancak değerli olan bu tütünün İran pazarlarında yüksek fiyatla alıcı bulmasından ötürü buradaki ürünlerin birçoğu kaçak yollarla pazarlanmış ve Reji İdaresi'ne teslim edilen tütün miktarı oldukça düşük kalmıştır. Hatta Şemdinan'daki tütün kaçakçılığının önüne geçilebilmesi için bir dönem vergi indirimine dahi gidilmiş yine de Reji İdaresi'nin bölgeyi kontrol edebilmesi sağlanamamıştır.¹⁰ Hem Şemdinan'dan giden tüccarlar hem de bölgeye gelen İranlı alıcılar sayesinde Osmanlı-İran sınırında yoğun bir tütün ticareti yaşanmıştır.¹¹ Ancak Şemdinan'da hem Reji İdaresi ile ahali hem de İranlı ve Osmanlı tüccarları arasında tütün ticaretindeki bazı aksamalar ve anlaşmazlıklar neticesinde sorunlar meydana gelmiştir. Bu çalışma 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı-İran sınırındaki Şemdinan'da tütün üretimi ve ticareti üzerinden meydana gelen hareketliliği ve bölgede yaşanan sorunları ele almaktadır.

Osmanlı-İran Sınırında Tütün Ticaretiyle Yaşanan Hareketlilik ve Gerilim

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağlık bir bölgesinde yer alan Hakkari 1876'da Erzurum vilayetinin bir parçası iken kısa bir müddet vilayete çevrilmiş ancak sonrasında Van vilayetine bağlı sancak statüsünde

⁸ Melda Yaman Öztürk, Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımcılar Duyunu Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 6, S. 16 (2011), s. 143.

⁹ Erdoğan Keskin, "Osmanlı Tütün Tarımına Avrupa Finansmanı: Reji-Tütün İdaresi", *Folklor/Edebiyat*, C. 9, S. 36, (2003/4), s. 244.

¹⁰ Nitekim Reji İdaresi tarafından yapılan tespitler neticesinde yalnızca 1884 yılında Şemdinli'de 25 bin okka tütün elde edildiği bildirilmiştir. Levent Ayabakan, "Kürtlerde Tütün Kültürü ve Kürtlerin Tütün Ekonomisinde İngiltere'nin Rolü", *Vakanüvis*, C. 1, S. 2, (2016): s. 20-21.

¹¹ İsmail Mangaltepe, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Hakkari", *III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 06-08 Haziran 2007*, Ed. Oktay Belli, Ankara 2008, s. 342.

kalmıştır. Bu sancağa bağlı olan kazalardan bir tanesi ise Şemdinan olmuştur. Günümüzde Şemdinli olarak bilinen Şemdinan 1887-1915 yıllarında Hakkari sancağı idaresinde yaklaşık on iki bin nüfusluk bir kazaydı.¹² Kazanın en önemli gelir kaynağını tütün üretimi oluşturmakta olup köylülerin pek çoğu güzel kokulu, açık sarı renkli, geniş yapraklı ve kendine özgü yapısıyla bilinen tütünden geçimini sağlamaktaydı. Şubat ayında fidanlıklarda ekimi yapılan ve soğuktan korunan fideler bahar aylarında tarlaya ekilmekte ve Haziran ayında olgunlaşan yapraklar toplanmaktaydı. Ardından güneşe karşı ipe dizilerek kurutulan tütün yaprakları satılması için hazır hale getirilmekteydi.¹³ Şemdinan tütününü 19. yüzyılda Irak ve özellikle İran'da oldukça rağbet edilen bir ürün olmuş ve bölgede Nevbu olarak bilinmiştir.¹⁴

Şemdinan'da üretilen kaliteli tütünün vergisinin toplanması işinde Osmanlı idaresi ile üreticileri arasında zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Her geçen gün artan vergiler yüzünden halk ile idareciler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Ayrıca bölgenin dağlık ve ulaşımı zor olması ve silahlı bazı çetelerce yetkililerin bölgeye yaklaştırılmaması yüzünden vergiler düzenli toplanamamıştır.¹⁵ 19. yüzyılın son yıllarından itibaren ise Reji İdaresi bölgede sıkıntılar yaşamıştır. Şemdinan tütününün tamamının Reji tarafından alınıp muhafaza edilmesi ve ardından satışının yapılması mümkün değildi. Buna binaen Reji, ihraç edilecekler dışında tütün üretiminin tamamını satın almayı kabul etmişti. İhraç edilmeyenler ise Reji fabrikalarında işlenmiş, tütün ihracatı ise tüccara bırakılmıştı. Bu yüzden vergisi toplanan tütünlerin bazı tüccarlar vasıtasıyla İran'a satışına izin verilmekteydi. Aralık 1885 yılında Dahiliye Nezareti'ne Hakkari'den gönderilen şifreli bir telgrafta Reji İdaresi'nin duhan vergisinin toplanması esnasında halka baskı uyguladığı ve zorlayıcı bazı uygulamalarda bulunduğu dair şikayetler iletilmişti. Bölgede tütünlerin toplandıktan ve ambarlara girişinin yapılmasından

¹² Metin Tuncel, "Hakkari" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 15, s. 206-207; Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Hakkâri Sancağında Demografik Durum", *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu 14-16 Kasım 2014*, Ed. Yaşar Kaplan, Murat Adıyaman, M. Xalid Sadînî, Hakkari Üniversitesi, Ankara 2016, s. 170-171.

¹³ Levent Ayabakan, "Kürtlerde Tütün Kültürü ve Kürtlerin Tütün Ekonomisinde İngiltere'nin Rolü (1883-1923)", *Vakanüvis*, C. 1, S. 2, (2016), s. 17-18.

¹⁴ Tarık Ziya Arvas, *Hakkari Nasturileri (1836-1936)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010, s. 34.

¹⁵ Ayabakan, a.g.m., s. 21.

sonra bir müddet burada bekletilmesi ve sonrasında İran'da satışının yapılması olağan uygulamalardan sayılmaktaydı. Ancak Reji İdaresi'nin ağır vergiler uygulaması ve ürünleri depolarda çok bekleterek çürütmesi tütün üreticileri tarafından tepkiyle karşılandı ve hatta tüccarlar Osmanlı idaresine bölgeyi terk edip İran'a göç etme tehdidinde bulundular.¹⁶

Reji İdaresi Şemdinan'daki tütün üzerinden ihracattan kazanılan meblağın kimi zaman hepsini vergi olarak istemektedir. Büyük çoğunluğu İran'a gönderilen bu tütünler için talep edilen yüksek vergiyi halk ödememek için direnmiştir. Nitekim 1886 senesinde bir kıyyesi sekiz kuruşa satılan tütünden aynı miktarda vergi alınması talep edilmiş bu da halkı oldukça zor duruma sokmuştu. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Haziran 1886'da Maliye Nezareti'ne ahalinin bu perişanlığına bir son verilmesi için mürekkebin yükünden on kuruş resm alınmasının doğru olduğunu, gelecek sene bu şekilde vergi toplanması gerektiğini bildirdi.¹⁷ Ancak bu gibi önlemler bölgede bir etki göstermemiş olacak ki tütün üreticilerine kolaylık sağlamayan Reji İdaresi ve ahali arasında sonraki yıllarda da sorunlar yaşanmaya devam etti.

Şemdinan'daki tütün üzerinden bir yandan Reji İdaresi ve üreticiler arasında sorunlar yaşanırken öte yandan bölgedeki önemli aileler ve İran'daki tütün tüccarları arasında da sıkıntılar baş göstermekteydi. Tütün satışı yüzünden yaşanan gerilimlerde kimi zaman ara bulucu olarak Osmanlı ve İranlı devlet yetkilileri araya girmektedir. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında bölgenin en önemli liderlerinden biri olan ve bir dönem Osmanlı merkezi idaresine başkaldıran Şeyh Ubeydullah¹⁸'in oğlu Şeyh Sıddık da tütün ticareti yüzünden sorun yaşayanların başında gelmiştir. Nakşibendi tarikatının başında bulunan Şeyh Ubeydullah bir dönem bölgedeki Kürtlerin manevi lideri konumuna yükselmiş ve

¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi (DH.ŞFR.) 127/195, 19 Aralık 1885. Bunun aksi olarak ise duhan öşrünü toplamaya çalışan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi memurlarına kolaylık sağlanması gerektiğine dair Osmanlı merkezi idaresinden Hakkari sancağındaki idari birimlere uyarılarda bulunmuş ve halkın zorluk çıkarmaması konusunda önlemler alınması istenmiştir. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi (DH.MKT.) 1348/17, Lef 2, 8 Ekim 1885.

¹⁷ BOA, DH.MKT. 1351/6, 17 Haziran 1886.

¹⁸ Bir Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Ubeydullah Efendi'nin Osmanlı'nın doğu sınırındaki faaliyetleri ve 1880 yılında İran'a kadar uzanan isyan girişimiyle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mehmet Fırat Kılıç, *Sheikh Ubeydullah's Movement*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

aşiretlerin akıl hocalığını yapmıştı. Osmanlı-İran sınırındaki ticareti kontrol altında tutan ailenin bir ferdi olan Şeyh Sıddık ise babasının isyan girişimi sonrası sürgün edilmesinden sonra bölgedeki en önemli lider konumuna yükselmişti. Osmanlı tarafından gözetim altında tutulması şartıyla Şemdinan'da yaşamasına izin verilen Şeyh Sıddık'a hem Osmanlı hem de İran tarafındaki bazı Kürt aileler bağlılıklarını bildirmişlerdi.¹⁹

II. Abdülhamid döneminde Şeyh Sıddık, Şemdinan'daki İran'la yapılan tütün ticaretinin kilit isimlerinden bir tanesi olmuştur. Tütüne İslam alimlerinin bakışının olumsuz olduğu bilinmesine rağmen Şeyh Sıddık'ın bölgede yalnızca tütün yetiştirilmesine izin verdiği ve adeta bir otorite olduğu bilinmektedir. Hatta İran'dan gelen tüccarların Şemdinan'a girmesine başta engel olduğu ve önce kendisinin iyi ürünü ucuz bir fiyata alıp ardından tüccarlarla yüksek fiyata sattığı kaynaklarda zikredilmektedir.²⁰ Kendi satın aldığı ürünleri de İran'a kervanlar aracılığıyla gönderip satmaya çalıştığı ancak hem İranlı yetkililer hem de tüccarlarla bazı sorunlar yaşadığı da yine bahsedilenler arasındadır. Temmuz 1899'da Van Valisi İstanbul'a ilettiği bir raporunda Şeyh Sıddık'ın İran'a göndermiş olduğu beş bin lira değerindeki tütünün Mir Hacı Bey'in amcazadesi olan Seyyid Han Bey ve adamları tarafından gasp edildiğini ve bir an evvel malların teslim edilmesi için İran hükümetinin müdahale etmesi gerektiğini bildirdi.²¹

Şeyh Sıddık mallarının gasp edildiğini Osmanlı merkezi idaresi aracılığıyla İran hükümetine bildirmesine rağmen karşılık olarak herhangi bir tazminat alamamıştı. Aksine İran hükümeti Şemdinan'daki ticaretlerine engel olduğu gerekçesiyle Şeyh hakkında İranlı tüccarların şikayetçi olduğunu Dahiliye Nezareti'ne iletti. Osmanlı merkezi idaresi ise Şeyh Sıddık'ı savunarak kendisinin bölgede tütün almaya gelen tüccarları engellemediği ve onlara yardımcı olduğunu ileri sürdü.²²

¹⁹ Şeyh Sıddık'ın diğer faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Melike Sarıkçıoğlu, "Şeyh Ubeydullah'ın Oğulları Seyyit Muhammed Sıddık ve Seyyit Abdülkadir", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 26 (2016), s. 223-247.

²⁰ Muhsin Altun, *Osmanlı Tütün Tekeli Memalik-i Osmaniye Duhanları Müsterek'ül-Menfaa Reji İdaresi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 48.

²¹ BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat Evrakı (DH.TMIK.M.) 73/41, Lef 1, 13 Temmuz 1899; Lef 4, 29 Temmuz 1899.

²² BOA, DH.MKT. 2536/117, 26 Eylül 1901.

Şeyh Sıddık'ı şikayet edenlerin başında İranlı bir tüccar olan Hacı Kelenter gelmişti. 1901 senesinde Şemdinan'dan satın almaya çalıştığı tütünler ve ardından yaşanan hadiseler bölgedeki gerilimi gözler önüne sermiştir. İran sefaretı, Osmanlı topraklarına ticaret için giden Hacı Kelenter'in Şemdinan'da Şeyh Sıddık tarafından alıkonularak köyün altı saat dışında bir yerde tutulup işkence edildiğini, kendisinden iki bin dört yüz tuman alındığını ve sekiz bin lira değerinde de bir borç senedi imzalatıldığını Dahiliye Nezaretı'ne bildirdi. Sefaret, hem İranlı tüccarın serbest bırakılarak parasının iade edilmesini hem de Şeyh Ubeydullah'ın cezalandırılmasını ve özellikle İran sınırından uzaklaştırılmasını Osmanlı idaresinden talep etti.²³

İran sefaretinden gelen bu talep üzerine Dahiliye Nezaretı bölgede bir tahkikat başlatarak olayın araştırılmasını Van Valiliği'ne emretti. Dönemin Van valisi Tahir Bey, Aralık 1901 tarihinde merkeze göndermiş olduğu raporda Hacı Kelenter'in Şemdinan ahalisinden iki bin altı yüz liralık bir tütün aldığı ve bu malları İran'ın Rumiye²⁴ şehrindeki ortağı olan tüccar Hacı Ağakeş'e gönderdiğini, bu satıştan bir miktar parayı ödediğini, kalan bin beş yüz altmış beş liranın ise Şemdinan'daki satıcıya teslim edilmediğini bildirmişti. Ayrıca vali, İranlı tüccarın tutuklanmadığını ve çarşı pazarda rahatlıkla gezdiğini, bu yaygarayı çıkarmasının nedeninin ise ahaliye parasını vermek istememek olduğunu zikretmişti. Tahir Bey, bu gibi dolandırıcılık hadiselerinin Van Başkale'deki mahkemede görülmesi gerektiği için bu şahsın oraya gönderilmesinin uygun olduğunu da merkeze ilettili.²⁵ Ancak Tahir Bey'in bu raporuna rağmen Van'da bulunan İran kârperdazlığı Aralık 1901 tarihi itibarıyla Hacı Kelenter'in hala tutuklu ve hayatının tehlikede

²³ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 2, 14 Aralık 1901. Nitekim yakın dönemde Şeyh Sıddık'ın İran'a saldıracağı haberleri bölgede yayılmaktaydı. İran sefaretı de Şeyh Sıddık hakkında şu iddialarda bulunmuştur: "Şeyh Sıddık'ın hudûd-ı İraniyeye karîb pederinin tekiyye ve hangâhında iskân ve istirâhgâhını ve ekrâd-ı muzırrayı ictimâ' ile tahrîk etmekde ve pederi misüllü hadise-i azîme çıkarmak tedâcirinde bulunacağından merkûmun hemân hududdan tard ve teb'îdi gerekmektedir." Ayrıca sınır boyunda beş yüz silahlı "serseri takımından" süvari ile bulunduğu ve oradaki aşiretleri kıskırttığı için hemen uzaklaştırılması gerektiği Dahiliye Nezaretı'ne bildirilmişti. Babialı Evrak Odası (BEO.) 1789/134145, Lef 5, 20 Aralık 1899; DH.TMIK.M. 115/54, Lef 4, 15 Aralık 1901.

²⁴Bugünkü Urmiye şehri olup Şemdinli'ye yaklaşık 160 km uzaklığındadır.

²⁵ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 5, 17 Aralık 1901.

olduğunu ileri sürdü.²⁶ İran sefaretı paranın teslim edilmeme nedeninin Rumiye'deki Hacı Ağakeş olduğunu zikrederek yargılanması gerektiğini ve bu yüzden Hacı Kelenter'in serbest bırakılarak İran'a geri iadesinin yapılmasını talep etti.²⁷

Osmanlı merkezi idaresi, Hacı Kelenter'in Şemdinan'da hapis tutulmadığı iddiasının kanıtlanmasını ve bu duruma bölgede bulunan İran kârperdazının da şahit gösterilmesini Van valiliğine emretti. Hatta mümkünse tüccarın Van merkeze götürülerek İranlı yetkililer ile yüzleştirilmesi istendi.²⁸ Ancak Hakkari mutasarrıflığı dağlık bir bölge olan Şemdinan'da kış mevsimi olduğu için yolların kardan kapalı olduğunu ve bu yüzden Hacı Kelenter'in ancak karlar eridikten sonra Van'a götürülebileceğini valiliğe bildirdi.²⁹ Bunun üzerine Vali Tahir Bey Hacı Kelenter'in "mevkûf olmadığı katiyyen muhakkaktır" ibaresini Şemdinan kaymakamının bildirdiğini, kendisinin sözüne güvenilir biri olduğunu ve Şeyh Sıddık ile aralarının açık olduğunu merkeze ilettili. Dolayısıyla karla kaplı yollardan geçilerek, saatler sürecektir bir yolculukla ancak ulaşılabilir olan Van'ın merkezine, Hacı Kelenter'in bu mevsimde götürülmesinin imkansız olduğunu ve rahatça Şemdinan'da İran kârperdazıyla gece vakti bile dolaştığını Dahiliye Nezareti'ne rapor etti.³⁰ Ayrıca Van valisi, Hacı Kelenter'in borcunun olduğu Süleyman Ağa'nın İranlı tüccardan bin beş yüz kûsur lirasını alamadığı takdirde bu sene ağnam rûsumunu saydırmayarak vergisini vermeme gibi bir düşüncesinin olduğunu da vurguladı.³¹

Osmanlı-İran arasında gerilime yol açan ve uluslararası bir boyuta taşınan Şemdinan'daki tütün satışı meselesi Hariciye Nezareti'nin de ilgi sahasına girmişti. Nitekim Nezaret, Hacı Kelenter'in parayı vermemek

²⁶ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 9, 15 Ocak 1902.

²⁷ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 11, 25 Ocak 1902; Lef 13, 30 Ocak 1902.

²⁸ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 14, 3 Şubat 1902

²⁹ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 15, 6 Şubat 1902.

³⁰ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 17, 4 Şubat 1902; Lef 21, 11 Şubat 1902. Hakkari'deki İran kârperdazlığı, Hacı Kelenter'in dört ay kadar Şeyh Sıddık'ın sayfiyesinde tutulduğunu, Şemdinan çarşısına ancak gözetim altında gidebildiğini ve iki defa hastalandığı için merkeze muayeneye getirildiğini iddia etmiştir. aynı belge, Lef 25, 12 Şubat 1902.

³¹ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 22, 11 Şubat 1902. İranlı tüccarın borcunun olduğu Süleyman Ağa ile Şeyh Sıddık arasında nasıl bir yakınlık yahut anlaşma olduğu kaynaklarda zikredilmemektedir.

için olay çıkardığını, asıl suçlunun Rumiye'deki ortağı olan Ağakeş olduğunu ve İran hükümetine baskı yapılarak paranın alınmasına çalışılabileceğini öne sürdü. Ancak bu baskıdan bir sonuç çıkacağı noktasında Hariciye Nezareti oldukça şüpheliydi ve bu yüzden mahkemenin Osmanlı tarafında kurulmasının uygun olabileceğini Şubat 1902'de Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti.³² Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Nisan 1902'de Van valiliğine Hacı Kelenter'in karlar eriyene kadar Şemdinan'da alıkonulmasını emretti. Bu karar üzerine Hacı Kelenter'in, Şemdinan'da İranlı bir tüccar olan Hacı Ahmed'in hanesinde konaklamasına izin verildi ve burada gözetim altında tutuldu. Ayrıca İran tarafındaki Ağakeş'in bir an evvel yakalanması için harekete geçilmesi de İran kârperdazlığına bildirildi.³³

Şemdinan'da karlar eriyip Haziran ayına gelindiğinde Hacı Kelenter Van'a sevk edilerek İran baş kârperdazlığına teslim edildi. Ancak İran tarafında bulunan Hacı Ağakeş'ten bir haber alınamamaktaydı. Ayrıca bu esnada paranın ödenmemesi ve dolandırıcılık davasının mahkemeye sevk edilmemesi için İranlı yetkililerin de olayı yavaştan aldığı bölgedeki idareciler tarafından İstanbul'a rapor edilmekteydi. Van'da bulunan İran Kârperdazı Gulam Ali de Van merkezde kurulacak olan mahkemede Hacı Kelenter'in hukukunun korunamayacağını düşünmekte ve bu konuda endişe duyduğunu belirtmekteydi.³⁴

Osmanlı merkezi idaresi, olası firar girişimlerine karşı Hacı Kelenter'in Van'da tutulması için gerekli önlemlerin alınması yönünde bazı uyarılarda bulunmuştu. Nitekim Hacı Kelenter, İran'daki Kevar mahkemesine sevk edilmeye çalışılmaktaydı.³⁵ İran kârperdazına göre ise Hacı Kelenter'in Kevar'daki mahkemede davasının görülememe nedeni Şeyh Sıddık'ın Kevar naibi ile yakınlığı idi. Ayrıca hem Kevar'da

³² BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 19, 6 Şubat 1902; Lef 26, 4 Mart 1902.

³³ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 29, 4 Nisan 1902.

³⁴ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 32, 11 Haziran 1902; Lef 40, 8 Temmuz 1902.

³⁵ Van valiliğinden merkeze gönderilen bir telgrafta Hacı Kelenter'in İran'a sevkî esnasında ahalinin saldırıp jandarmanın elinden tüccarı alabileceği ve bu yüzden bir zabıt ile otuz kadar nefere ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir. BOA, Yıldız, Mütenevvia (Y.MTV). 226/5, 9 Şubat 1902; BEO. 1789/134145, Lef 2, 7 Şubat 1902. Ayrıca bir başka telgrafta Hacı Kelenter'in Kevar'a gönderilmesinin önlenmesi gerektiği, ahalinin borcunun ödenmemesi halinde ağnam rüsümünü vermeyecekleri ve ufak bir tahrikle bölgede karışıklık çıkarabilecekleri konusunda Van valiliği bazı uyarılarda bulunmuştur. DH.TMIK.M. 115/54, Lef 41-42, 12-13 Temmuz 1902.

hem de Hakkari'de Hacı Kelenter'in öldürülmesi için bazı suikast hazırlıkları yapılmaktaydı.³⁶

Van Valiliği bazı önlemler almasına rağmen Başkale'de bulunan Hacı Kelenter Ağustos 1902'de yardım ve işbirlikleri neticesinde İran'a firar etti.³⁷ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Hacı Kelenter'in firar etmesine yardımcı olan İranlı memurların tutuklanmasını ve bir an evvel bölgede bir tahkikat yapılmasını emretti.³⁸ Ayrıca Hacı Kelenter'in İran tarafına geçmesiyle davanın bitmemesi ve İran hükümeti tarafından paranın alınması için baskı uygulanması gerektiği vurgulandı.³⁹ Ancak aradan bir yıl geçip 1903 senesine gelindiğinde Hacı Kelenter'den borcunun hala tahsil edilemediği ve hatta Osmanlı tüccarlarının bölgede sıkıntılar çekmeye devam ettiği görülmektedir.⁴⁰

Hariciye Nezareti Hacı Kelenter ve Ağakeş'in geri iadelerini talep etmesine rağmen İran hükümetinden olumsuz yanıt aldı. Bunun üzerine Osmanlı merkezi idaresi ek bir formül olarak Rumiye'deki kârperdaz ve Osmanlı şehbenderinin birlikte hareket ederek soruşturma yürütmelerinin uygun olduğuna ve Osmanlı tarafından bir vekilin de Rumiye'ye giderek tüccarların haklarını aramalarına karar verdi. Ancak Van Valiliği dolandırıcıların Van'a gelmesinin daha doğru olduğunu, Rumiye'ye gidecek olan komisyon vekilinin hayati tehlikesinin olabileceğini savunmaktaydı.⁴¹ Güvenlik gerekçesiyle yalnızca kârperdaz ve şehbender ile davanın görülmesine ve Hacı Kelenter ve Hacı Ağakeş'in dolandırıcılık suçundan Osmanlı-İran sınırındaki uygun bir yerde yargılanmasına karar verildi.⁴² Ancak bu davanın sonuçlandığına ve Şemdinanlı tüccarların paralarını aldıklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁶ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 43, 17 Temmuz 1903.

³⁷ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 44-45, 22-25 Ağustos 1902.

³⁸ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 45, 22 Ağustos 1902.

³⁹ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 36, 13 Aralık 1902.

⁴⁰ BOA, DH.TMIK.M. 115/54, Lef 39, 19 Şubat 1903. Şemdinan'dan Rumiye'ye sevk ettikleri yaklaşık on bin lira civarındaki tütünlerin Hacı Kelenter'in bazı tahrik ve kışkırtmaları neticesine İran hükümeti tarafından zapt olduğuna dair Şemdinanlı tüccarlar şikayette bulunmuşlardır. DH.TMIK.M. 115/54, Lef 37, 1 Ocak 1903. Aynı yılın Mayıs ayında ise İran'a gidecek tütünlerden alınacak vergi arttırılarak öncesinde yüzde beş olan gümrük resmi yüzde ona çıkarılmıştır. DH.TMIK.M. 145/18, 27 Mayıs 1903.

⁴¹ BOA, DH.TMIK.M. 149/12, Lef 1, 20 Haziran 1903; Lef 3, 13 Ekim 1903.

⁴² BOA, DH.TMIK.M. 149/12, Lef 7, 18 Nisan 1904.

Şemdinanlı Tüccarların Rumiye'deki Tütünlerine El Konulması

Şemdinan'da tütün ticareti üzerinden Osmanlı-İran arasında sorunlar yaşanmaya devam etmiş ve yine ön plana çıkan isim Şeyh Sıddık olmuştur. İranlı tüccar Hacı Halil'in 1900 senesinde Şemdinan'da satın aldığı tütünü götürmesine izin verilmediğine dair bazı şikayetler Dahiliye Nezareti'ne iletilmiş ancak yapılan tahkikatta bu olayın yaşanmadığı ve hatta bir önceki sene Şeyh Sıddık'ın İran'daki mallarına el konulduğu İran hükümetine bildirilmişti.⁴³ Osmanlı idaresinin itirazlarına rağmen Hacı Halil, Şeyh tarafından hapsedirilip işkenceye maruz kaldığına dair şikayetlerini İran hükümetine iletti.⁴⁴ Hacı Halil'in bu şikayetlerine karşılık ise hem Şeyh Sıddık'ın hem de Şemdinan'la İran arasında ticaret yapan bazı Osmanlı tüccarlarının İran'daki tütünlerine el konuldu. Bunun üzerine Rumiye'ye giden Osmanlı'nın Hoy ve Selmas şebbenderi Memduh Bey, Hacı Halil'in iddialarını mahkeme huzurunda ispatlaması lazım geldiğini ve Şeyh Sıddık yüzünden diğer tüccarların da mallarına el konulmasının hukukla bağdaşmadığını ileri sürdü.⁴⁵

İran'da mallarına el konulan tüccarların başında Musullu tüccar Zeynelabidin zade Ali gelmiştir. Sadaret'e göndermiş olduğu telgraflarda ortağı Muhammed tarafından Şemdinan'dan satın alınan ürünlerin İran'a götürüldüğünü ve burada Rumiye'deki yetkililer tarafından müsadere edildiğini Şubat 1904'te bildirdi. Musullu tüccar bir soruşturma heyetinin oluşturulup hakkının aranmasını ve bir an evvel uğradığı mağduriyetin telafi edilmesini talep etti. Ayrıca İran'da tutulan ortağının da hayatının teminat altına alınması ricasında bulundu.⁴⁶

Osmanlı tüccarının tütünlerinin hacedilme nedeni İran hükümetine soruldu ve bunun üzerine Tahran sefareti Şeyh Sıddık'a ait olan malların haricinde kalanların sahiplerine iade edilebileceğini Osmanlı merkezi idaresine bildirdi.⁴⁷ Hariciye Nezareti ise Şeyh Sıddık'a ait olan malların kanuna aykırı olarak tutulmasından dolayı haczinin kaldırılarak tütünlerin bir an evvel sahibine iade edilmesi gerektiğini Tahran

⁴³ BOA, DH.MKT. 2393/23, 22 Ağustos 1900.

⁴⁴ BOA, BEO. 1789/134145, Lef 3, 29 Ocak 1902.

⁴⁵ BOA, BEO. 2314/173498, Lef 3, 13 Nisan 1904; Lef 4, 9 Mart 1904.

⁴⁶ BOA, BEO. 2298/172334, Lef 5, 18 Şubat 1904.

⁴⁷ BOA, BEO. 2298/172334, Lef 3, 14 Mart 1904.

sefaretine ilettili.⁴⁸ 1904 senesinin Haziran ayına gelindiğinde bile Zeynelabidinzade Ali ve ortağının Rumiye hükümeti tarafından alikonulan tütünlerinin hala teslim edilmediği ve bu tüccarların her geçen gün zarara uğradığı görülmektedir.⁴⁹

1904 senesinde Şemdinan'dan İran'a gönderilen ve haczedilen başka tütünlerle ilgili de şikayetler olmuştur. Musullu ve Şemdinanlı bir grup tüccarın İran'da bulunan tütün ambarlarına Şeyh Sıddık'ın zannedilerek İran hükümetince el konulmuştu.⁵⁰ Bu dönemde Şeyh Sıddık Osmanlı-İran sınırında bir tampon vazifesi görmesinden ötürü Osmanlı merkezi idaresi tarafından zaman zaman korunmakta ve faaliyetlerine gözetim altında tutulduğu müddetçe izin verilmekteydi. İran için ise tehlike arz eden Şeyh, İran'dan kaçan firarilerin sığınağı bile olabilmekteydi.⁵¹

Hükümetin haczettiği tütünlerin değerinin on beş bin lira olduğu tahmin edilmekte olup bir sene bekletildiği takdirde fiyatlarının oldukça düşeceği bilinmekteydi. Bu tütünler üç tüccarın olmasına rağmen ahalden ürünleri topladıkları için Şemdinan'daki pek çok üreticinin de aynı oranda zarar edip perişan olacağı da ortadaydı. Van Valisi Tahir Bey Haziran 1904'te İstanbul'a göndermiş olduğu bir raporda Rumiye'de Osmanlı tüccarını koruyacak bir memur olmadığı için İran hükümetinin bu şekilde bazı haksızlıklar yapabildiğini, oysa ki "düvel-i ecnebiyye" yani yabancı devletlerin her birinin konsoloslarının bölgedeki nüfuzlarından dolayı onlara karşı bir haksızlık yapılamadığını vurgulamıştı. Bu yüzden valiye göre Cudi yahut Hoy şebenderinin Rumiye'ye gönderilerek tüccarların hakkını araması gerekmektedir.⁵²

⁴⁸ BOA, BEO. 2298/172334, Lef 2, 19 Mart 1904. Van Valisi Tahir Bey, Mart 1904'teki bir raporunda, son zamanlarda Şemdinanlı tüccarların İran'da zorluklarla karşılaştığını, tütünlerinin İran hükümeti tarafından bir müddet bir depoda alikonulmasından dolayı mahvolduğunu ve bu durumdan ahalinin olumsuz etkilenecek oldukça zarar ettiğini merkeze bildirmiştir. DH.TMIK.M. 172/1, Lef 3, 26 Mart 1904.

⁴⁹ Tütünün depolarda bekletildikçe kalitesi ve buna bağlı olarak satış değeri de düşmekteydi. BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 6, 11 Haziran 1904; Lef 8, 25 Haziran 1904.

⁵⁰ BOA, BEO. 2298/172334, Lef 2, 19 Mart 1904.

⁵¹ Osmanlı yetkililerine İran'ın tecavüzlerini ve bazı işlerini haber vereceğini söyleyen Şeyh Sıddık hükümetten birtakım isteklerde dahi bulunmuştur. Bu durum Şeyh'in vefat ettiği 1907 senesine kadar devam etmiştir. BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve İslahat Komisyonu (DH.TMIK.S.) 68/125, 17 Nisan 1907.

⁵² BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 16, 16 Haziran 1904; Lef 22, 24 Mart 1904; Lef 32, 16 Haziran 1904. Vali Tahir Bey'e göre "Rumiye'de başka devletlerin tebaasına değil hatta Hıristiyanlardan birine dahi ufak bir tecavüz vuku bulamaz" iken Osmanlı tüccarlarına

Şemdinan'daki tüccarlar kaza merkezinden kalkıp Van merkeze gittiler ve valiliğe İran'da yaşadıkları haksızlıkları bildirerek şikayetçi oldular.⁵³ Nitekim tüccarlar, Şemdinan'dan İran'a gönderdikleri tütünlerinin memurlar tarafından haksız yere ambarlarda tutulduğunu ve yalnızca rüşvet vererek mallarını alabildiklerini, ancak tütünlerin halı üzerinde bırakılmasından ötürü bozulduğunu ve bu yüzden büyük zarara uğradıklarını zikretmişlerdi. Uğradıkları zarardan ötürü devlete vermeleri gereken vergileri o yıl ödeyemediklerini ve oldukça zor durumda kaldıklarını bildirerek, ya bölgeye bir "muktedir" şebenderin atanmasını yahut tütünlerin başka yerlere ihracatının yapılması için kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdi.⁵⁴

Şemdinan'daki tüccar ve esnaf tarafından kaymakamlığa gönderilen bir şikayet telgrafında yine Rumiye'deki hükümet memurlarından yakınılmaktaydı. Şubat 1904'te Şemdinan eşrafı geçen sene tüccar Hacı Mecid vasıtasıyla İran'a ihraç ettikleri tütünlerin haksız yere İran hükümeti tarafından alıkonulduğunu, dört yüz lira rüşvet vererek ürünlerini aldıklarını ancak bekletildiği için tütünlerden oldukça zarar ettiklerini bildirdiler. Şemdinanlı tüccarlar İran'a artık tütün ihraç etmekten korktuklarını ve bu yüzden ambarlarda ürünlerinin çürüdüğünü, elde kalan hayvanlarının ve eşyalarının dahi yağmurdan dolayı telef olduğunu zikrederek tekalif-i emiriyye vergisini bu sene geciktirdiklerini zikrettiler. Rumiye'de zorluk yaşamalarına neden olan

---

İran memurları tarafından bazı haksızlıklar yapılabilmekteydi. aynı belge, Lef 25, 24 Eylül 1904. Van valisi Dahiliye'ye gönderdiği telgraflarında pek çok kez Şemdinanlı tüccarların haklarının aranması için Hoy ve Selmas baş şebenderinin Rumiye'ye gitmesi gerektiğini vurgulamıştır. aynı belge, Lef 42-44, 15 Ağustos-28 Ağustos 1904.

⁵³ Şemdinan tüccar vekili Tayyib Temmuz 1904'te Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir telgrafında bir aydır Van'da olduklarını belirterek şunları aktarmıştır: "Memur gelecek uğradığımız bu gadirlere nihayet verecek ümidiyle bekliyoruz vakit geçtikçe zararımız artıyor koca bir kazanın ticaret serveti İran memurlarının mezâlimiyle mahvoluyor hukukumuzun servetimizin muhafazasını bu kerde istirhâm, Van'da irade devletlerine intizâr etmekteyiz." BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 35, 1 Temmuz 1904. Eylül 1904'te gönderdiği telgrafında ise İran hükümetinin tütünlerini mahvettiğinden ve bu meseleyle ilgili yaklaşık bir senedir çalmadıkları devlet kapısının kalmadığından yakınarak yardım talebini yinelemiştir. aynı belge, Lef 45, 21 Eylül 1904.

⁵⁴ BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 31, 14 Haziran 1904. Şemdinan tütünün kısa bir müddet dahi olsa yaz mevsiminde içeride bekletilmesiyle büsbütün bozulacağını Osmanlı tüccarları valiliğe bildirmiş ve çok zor durumda kalacaklarını aktarmışlardır. aynı belge, Lef 34, 28 Haziran 1904.

amillerin başında ise orada bulunan şebender Davud Efendi olduğunu iddia etmişlerdi.⁵⁵ Tüccarların bu şikayetlerine ek olarak Şemdinan kaymakamı Mustafa Rifat ise vergilerini bile ödeyemeyecek durumda olan tüccarın bir daha zarara uğramaması için İran hududunda asayişin arttırılmasını ve iki bölük askerin görevlendirilmesini Van valiliğine önerdi.⁵⁶

İran hükümeti Osmanlı tarafından gelen şikayetlere karşı bir tahkikat başlatarak Musullu Mehmed Şerif'in alıkonulan mallarını iade etti.⁵⁷ Ancak yukarıda bahsi geçen ve şikayete konu olan Şeyh Abdülhalik ve Abdullah'ın ise aslen İran vatandaşı olduğunu iddia ederek mallarını iade etmeyeceklerini Osmanlı merkezi idaresine bildirdi.⁵⁸ Bunun üzerine Hariciye Nezareti İran hükümetinin Osmanlı vatandaşı olmadığını iddia ettiği bu iki kişi hakkında pasaport ve mürur tezkerelerinin kim tarafından verildiğinin tespit edilmesini, her birinin anne, babasının kim ve nereli olduklarının belirlenmesi gerektiğini ve son olarak geçen seneye kadar Şemdinan'da hangi tebaadan sayıldıklarının bilinmesi için bir tahkikat yapılmasını Van valiliğine emretti.⁵⁹

Vali Tahir Bey, bu isimlerin İran vatandaşı olsa dahi Şemdinan'daki fakir ve fukaranın tütünlerini toplayarak İran'da satışını yaptıklarını ve malların haczedilmesinin akla mantığa uygun olmadığını ve dolayısıyla tütünlerin geri verilmesinin İran hükümetinden talep edilmesinin doğru olduğunu Mart 1905'te merkeze rapor etti. Ayrıca İranlı olduğu iddia edilen kişinin kendisini Osmanlı vatandaşı gibi gördüğünü iddia ettiğini, Şeyh Abdülhalik'in ise Osmanlı tebaasından ve babasının Ravendiz ahalisinden olduğunu dile getirdi. Bunun yanı sıra Şemdinanlı tüccarların

⁵⁵ BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 9, 13 Şubat 1904. Ayrıca tüccar, 25 at, 519 koyun ve 109 kuzusunun da Rumiye hükümeti tarafından zapt edildiğini Şemdinan kaymakamlığına iletmiştir. aynı belge, Lef 14, 21 Haziran 1904.

⁵⁶ BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 10, 16 Şubat 1904.

⁵⁷ Musul valisi Temmuz 1904'te Dahiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir telgrafta Musullu Ali ile kardeşi ve ortağının alıkonulan tütünleri dolayısıyla uğradıkları zarar için İran hükümetinin tüccarlara tazminat vermesi gerektiğinin altını çizmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 38, 25 Temmuz 1904.

⁵⁸ Tahran sefareti bu kişilerin İran tebaası olduğunun daha evvel tespit edilmesinden dolayı bu meselenin yeniden açılmasına gerek olmadığını vurgulamıştır. BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 37, 19 Temmuz 1904.

⁵⁹ Hariciye Nezareti tüccarların İranlı olmayıp Osmanlı tebaası sayılması halinde haklarının muhafazası için mallarının geri alınması gerektiğini belirtmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 40, 7 Ağustos 1904.

da ifade ettiği gibi orada bulunan şehbender vekili Davud'un ise İranlı memurlarla birlik olarak Osmanlı tüccarlarına zulmettiğini bildirdi. Tüm bunlara ek olarak Vali Bey, aslında Rumiye ahalisinin medeni olup yabancılara kötü davranmadığını ve yaklaşık yirmi yıldır bu bölgeyle tütün alışverişinin yapıldığını ve yalnızca son senelerde böyle sorunlar yaşandığından bahsederek bunun sebebinin şehbenderin adaletsiz yönetimine bağlamıştır. Nitekim Van valisine göre, Rumiye'de geçici olarak bulunan ve Musullu bir Hıristiyan olan David Efendi, Müslümanların bölgedeki haklarını korumamaktaydı. Bu yüzden bölgeye bir an evvel "muktedir" bir şehbender atanmalı yahut Hoy ve Selmas baş şehbenderi ya geçici yahut da daimi olarak Rumiye'ye görevlendirilmeliydi. Son olarak Tahir Bey tütünlerin sahiplerine iade edildiğine dair bir haber aldıklarını ancak vilayete bir bilgi verilmediği için kesinliğinin bilinemediğini zikretmiştir.⁶⁰ Aradan yaklaşık bir ay geçtikten sonra Tahir Bey merkeze yeni bir rapor göndererek tüccarların tütünlerinin iade edildiğini ancak çoğunun çürütüldüğünü ve bu yüzden uğranılan zararın tazmin edilmesi gerektiğini haber verdi.⁶¹

Osmanlı-İran sınırında tütün üzerinden iki ülke arasındaki sorun ve anlaşmazlıklar sonraki yıllarda da sürmüş ve bölgeden Osmanlı merkezi idaresine şikayet telgrafları gönderilmeye devam etmiştir.⁶² Hatta gitgide Şemdinan'daki tütün satışının zorlaşması tüccarların başka yollarla ticaret yapabilme ihtimallerini de devreye sokmuştur. Nitekim 1905 senesine gelindiğinde Şemdinan'daki Osmanlı tüccarları Bağdat yolu üzerinden Hindistan ve Amerika'ya tütünleri götürmenin yollarını aramışlardır. Bunun üzerine Hariciye Nezareti Londra ve Washington sefaretleriyle görüşerek tütün ihraç edilmesi noktasında oralarda nasıl bir vergilendirmeye tabi tutulacağını araştırmıştır. Alınan cevaplarda

⁶⁰ BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 17, 29 Mart 1905; Lef 30, 26 Mayıs 1904. Vali Tahir Bey, Osmanlı'nın Rumiye'deki şehbenderinin Hristiyan olup orada ticaretle uğraştığının ve kendi çıkarını gözeterek İranlı memurların menfaatine hizmet ettiğinin kuvvetle muhtemel olduğunu iddia etmiştir. aynı belge, Lef 33, 2 Haziran 1904.

⁶¹ BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 48, 6 Nisan 1905.

⁶² Ocak 1906'daki Şeyh Sıddık Efendi, Şemdinan kazasının başlıca geçim kaynağının tütün olduğunu vurgulayarak Osmanlı tüccarlarının haklarının korunmasını Osmanlı idaresinden talep etmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 217/30, 20 Ocak 1906.

Hindistan'a ihraç edilen tütünlerden yüzde beş vergi alınacağı ve ham tütünlerin ise vergiden muaf tutulacağı bilgisi elde edilmiştir.⁶³

Sonuç

Osmanlı-İran sınırında yer alan Şemdinan, kendine has yapısıyla bilinen ve oldukça kıymetli olan tütünü ile ün salmış bir yer olmuştur. Hatta kaza ahalisinin çoğunluğu geçimini tütün üretimi ve satışı üzerinden gerçekleştirmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı'nın dış borçlarından ötürü kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kontrolüne geçen tütünün vergisinin toplanmasında Reji İdaresi sorumlu olmuştur. Ancak tütünün toplanması ve satışı esnasında yaşanan bazı sorunlar Reji İdaresi ile ahaliyi karşı karşıya getirmiştir. Kimi zaman yüksek vergi talep edilmesi kimi zaman ise kaçak yollarla ticaretinin yapılmaya çalışıldığı tütün, Osmanlı'nın doğu sınırında bir hareketliliğe neden olmuştur.

Şemdinan'daki tütün ticareti noktasında kilit isim olan Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Şeyh Sıddık topladığı ürünlerin İran'a satışını yaparken sorunlar yaşamıştır. Şeyh Sıddık Nakşibendi tarikatının ve bazı Kürt aşiretlerinin öncü lideri konumunda olduğu için bölgede halk üzerinde söz sahibi olan isimlerin başında gelmiştir. İran hükümeti Şeyh'in aşiretleri kışkırtacağı ve babasından aldığı gücü devam ettirerek İran'da karışıklıklar çıkaracağı endişesiyle Şemdinan'dan uzaklaştırılmasını istemiş ve hatta iki ülke arasında gerçekleştirmeye çalıştığı tütün ticaretine müdahalede bulunmuştur. Nitekim Şeyh Sıddık'ın destekçileri ile Osmanlı-İran sınırında meydana getirebileceği isyan girişimlerinin önüne geçmek için İran, şeyhe yaşam alanı tanımamaya çalışmıştır. Ancak Şeyh Sıddık Osmanlı merkezi idaresi tarafından İran'la bir tampon vazifesi gördüğü için korunmuş ve gözetim altında tutulmak kaydıyla faaliyetlerine izin verilmiştir.

Asıl neden Şeyh Sıddık ve bölgedeki gücünün tehlike arz etmesi olmasına rağmen tütün üzerinden Osmanlı ve İran arasında 19. yüzyılın son çeyreğinde bazı anlaşmazlıklar yaşanmış ve bu durumdan en çok etkilenen Osmanlı tüccarları olmuştur. Şemdinan'daki tütünleri İran'da satmaya çalışan tüccarlar İran hükümetinin engellemeleriyle karşılaşmışlardır. Hatta sınırda yapılan tütün ticaretinde yaşanan bu

⁶³ Amerika'dan ise cevap gelmesi beklenilmiştir. BOA, DH.TMIK.M. 172/1, Lef 46, 9 Ocak 1905.

aksamalar Şemdinan'daki tüccarların başka yollarla ticaret yapabileme ihtimallerini de devreye sokmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) 1789/134145, 2314/173498, 2298/172334.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT.) 1348/17, 1351/6, 2536/117, 2393/23.

Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemî (DH.ŞFR.) 127/195.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat Evrakı (DH.TMIK.M.) 73/41, 115/54, 145/18, 149/12, 172/1, 217/30.

Yıldız, Mütenevvia (Y.MTV.) 226/5.

Kitap ve Makaleler

Altun, Muhsin, *Osmanlı Tütün Tekeli Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-Menfaa Reji İdaresi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.

Arvas, Tarık Ziya, *Hakkâri Nasturileri (1836-1936)*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010.

Ayabakan, Levent, "Kürtlerde Tütün Kültürü ve Kürtlerin Tütün Ekonomisinde İngiltere'nin Rolü", *Vakanüvis*, 1/2 (2016), s. 14-29.

Blaisdell, Donald C., *Dünyâ-ı Umumiyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınlar, İstanbul 2008.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, yay. haz. Ahmet Kuyaş, YKY Yayınları, İstanbul 2002.

Dağ, Mustafa, "27 Aralık 1886 Tarihli İnhisar-ı Duhan Nizamnamesinin Tatbikine Dair Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47 (2022), s. 162-180.

Demirtaş, Mehmet, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Hakkâri Sancağında Demografik Durum", *Uluslararası Tarihte Hakkâri Sempozyumu 14-16 Kasım 2014*, Ed. Yaşar Kaplan, Murat Adıyaman, M. Xalid Sadîni, Hakkari Üniversitesi, Ankara 2016, s. 163-179.

Keskinkılıç, Erdoğan, "Osmanlı Tütün Tarımına Avrupa Finansmanı: Reji-Tütün İdaresi", *Folklor/Edebiyat*, C. 9, S. 36, (2003/4), s. 239-250.

Kılıç, Fırat, *Sheikh Ubeydullah's Movement*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Mangaltepe, İsmail, "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Hakkari", *III. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu 06-08 Haziran 2007*, Ed. Oktay Belli, Ankara 2008, s. 337-349.

Öztürk, Melda Yaman, Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımcılar Duyunu Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 6, S. 16 (2011), s. 116-150.

Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Sağlam, Mehmet Hakan, *Osmanlı Borç Yönetimi Düyun-ı Umumiye*, c. 1-4, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2001-2007.

Sağlam, Mehmet Hakan, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881, Rüşum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

Sarıkcıoğlu, Melike, "Şeyh Ubeydullah'ın Oğulları Seyyit Muhammed Sıddık ve Seyyit Abdülkadir", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 26 (2016), s. 223-247.

Tuncel, Metin, "Hakkari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 15, s. 205-207.

Yılmaz, Faruk, *Hukukî, İktisadi-Malî Yönleriyle Osmanlı Borçlarının (Düyûn-u Umûmiye-i Osmaniye'nin) Tasfiyesi Meselesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlil (1600-1883)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Extended Abstract

With the discovery of the American continent in the 15th century, tobacco, which was found, soon began to be seen in the European continent as well. It is thought that tobacco was entered to the Ottoman Empire in the last quarter of the 16th century. Although its production, trade and consumption were banned during the reign of Sultan Ahmed I, it is known that tobacco cultivation started in Ottoman lands between 1604-1606. Tobacco, which was produced under state control in the Ottoman Empire, came under the control of Western states in the last quarter of the 19th century. The control of six revenue items, including tobacco, was transferred to the General Debt Administration established on December 20, 1881. In this way, investment and operating concessions were granted to European capital. In May 1883, the Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müsterekü'l-Menfaa Reji Administration was established and the production, trade and consumption of tobacco was placed under the management of this company.

Eastern Anatolia was one of the most important regions where tobacco was grown in Ottoman lands. Located on the eastern border of the Ottoman Empire, neighboring Iran, tobacco grown in the Shamdinan district of the Hakkari sanjak was in high demand both at internal and abroad. Shamdinan tobacco, known for its unique structure due to its favorable climate, fragrance and large leaves, could be grown in the region. The tobacco tax in the region was collected by the officials of the Reji Administration. As a result of its researches, the Reji Administration determined that 25 thousand okka tobacco was produced in Shamdinan in 1884. Due to the large amount of tobacco produced in Shamdinan, it was not possible for the Reji Administration to buy, store and then sell all of it. In fact, the Reji Administration did not have such a budget. Therefore, some merchants were allowed to sell the tax-collected tobacco to Iran. However, due to the high price of this valuable tobacco in the Iranian markets, many of the products were smuggled without paying the tax and therefore the amount of tobacco reported to the regime administration remained quite low. As a matter of fact, since the last quarter of the 19th century, there were occasional problems between the regime administration and the people of the region due to the collection of tobacco taxes in Shamdinan. In order to prevent tobacco smuggling in Shamdinan, the tax was even reduced for a period, yet the region could not be brought under control. At times, the Reji Administration also demanded the entire amount earned from exporting tobacco in Shamdinan as tax. Therefore, the people resisted to pay the high tax demanded for tobacco, most of which was sent to Iran.

While there were problems between the regime administration and the producers over tobacco in Shamdinan, there were also problems between important families in the region and tobacco traders in Iran. Ottoman and Iranian state officials sometimes intervened as mediators in tensions over tobacco sales. As a matter of fact, Sheikh Siddiq, the son of Sheikh Ubeydullah, one of the most important leaders of the region in the late 19th century, who rebelled against the Ottoman central administration for a while, was among those who had problems over tobacco trade. Sheikh Siddiq Efendi, the son of Sheikh Ubeydullah, who attempted to rebel against the Ottoman Empire during the reign of Abdülhamid II, was the head of the Naqshbandi order and a mentor to Kurdish tribes. Sheikh Siddiq, a member of the family that controlled trade on the Ottoman-Iranian border, became the most important leader in the region after his father was exiled following his rebellion attempt. Some Kurdish families on both the Ottoman and Iranian sides declared their loyalties to Sheikh Siddiq, who was allowed by the Ottomans to live in the region under supervision.

During the reign of Abdülhamid II, Sheikh Siddiq was one of the key figures in the tobacco trade with Iran in Shamdinan. Although it is known that Islamic scholars had a negative view of tobacco, Sheikh Siddiq allowed only tobacco to be grown in the region and was almost an authority. It is even mentioned in the sources that he initially prevented traders from Iran from entering Shamdinan and that he first bought the good product himself at a cheap price and then sold it at a high price to the traders. It is also mentioned that he tried to send the products he bought to Iran through caravans and tried to sell them, but he had some problems with both Iranian officials and merchants. As a matter of fact, in July 1899, the governor of Van, in a report to Istanbul, stated that the tobacco worth five thousand liras that Sheikh Siddiq had sent to Iran had been seized by Sayyid Han Beq, Mir Haji Beq's cousin, and his men, and that the Iranian government should intervene to deliver the goods as soon as possible. Although Sheikh Siddiq reported the seizure of his property to the Iranian government through the Ottoman central administration, he did not receive any compensation in return. On the contrary, the Iranian government informed the Interior Ministry that Iranian merchants had filed a complaint against the sheikh for obstructing their trade in Shamdinan. The Ottoman central administration, on the other hand, defended Sheikh Siddiq, claiming that he did not hinder the merchants who came to buy tobacco in the region, on the contrary, he helped them. As a matter of fact, Sheikh Siddiq, who acted as a buffer between the Ottomans and Iran, was protected by the Ottoman central administration in some cases and was helped to claim his rights.

Some of Sheikh Siddiq Efendi's interventions against Iranian merchants who were active in the sale of tobacco in Shamdinan were also met with discomfort by the Iranian government and this situation was delivered to the Ottoman Empire. Haji Kelenter, an Iranian merchant, was one of the main complainants against Sheikh Siddiq, and he tried to purchase the tobacco from Shamdinan in 1901 and the events that followed revealed the tension in the region. The Iranian embassy reported to the Interior Ministry that Haji Kelenter, who had traveled to Ottoman territory for trade, was detained by Sheikh Siddiq in Shamdinan, held six hours outside the village, tortured and extorted money from him. The embassy demanded both the release of the Iranian merchant and the return of his money and the punishment of Sheikh Ubeydullah and especially his removal from the Iranian border. Indeed, the Iranian government was disturbed by Sheikh Siddiq's activity on the border and was trying to protect itself from a possible attack. Since Sheikh Siddiq was a religious leader, he had supporters in both countries and could even be a shelter for fugitives fleeing Iran. Upon this request from the Iranian embassy, the Interior Ministry initiated an investigation in the region and ordered the Governorate of Van to investigate the incident.

The declaration of Sheikh Siddiq Efendi as *persona non grata* by the Iranian government also negatively affected the Ottoman merchants who traveled from Shamdinan to Iran to trade. In fact, the merchants' goods in Iran were confiscated and their tobacco was kept in warehouses for a while and they were not even allowed to sell it. Zeynelabidinziade Ali, a merchant from Mosul, was one of the merchants whose goods were confiscated in Iran. In his telegrams to the Viziership, he reported that the products purchased by his partner Muhammad from Shamdinan were taken to Iran, where they were confiscated by the authorities in Rumiye. The reason for the seizure of the Ottoman merchant's tobacco was asked to the Iranian government and an investigation was conducted in both countries.

In the last quarter of the 19th century, problems arose in Shamdinan both between the Reji Administration and the inhabitants and between Iranian and Ottoman merchants as a result of some disruptions and disputes in the tobacco trade. In fact, as the problems and disputes between the two countries continued in the following years, complaint telegrams continued to be sent from the region to the Ottoman central administration. As the sale of tobacco in Shamdinan became increasingly difficult, merchants began to consider other means of trade. As a matter of fact, by 1905, Ottoman merchants in Shamdinan sought ways to transport tobacco to India and America via Baghdad. This study examines the dynamism in tobacco production and trade in Shamdinan on the

Ottoman-Iranian border in the last quarter of the 19th century and the problems experienced in the region.